

Драгица Богетић*
Александар Југовић**

ФАКТОРИ РИЗИКА ЗА РАД НА УЛИЦИ КОД ДЕЦЕ ИЗ РОМСКЕ ПОПУЛАЦИЈЕ У СРБИЈИ**

Апстракт: Деца укључена у било коју врсту рада на улици доживљавају широк спектар проблема различите врсте који могу трајно онемогућити излазак из зачараног круга сиромаштва и социјалне искључености. Емоционални и здравствени проблеми, недостатак приступа образовању и неадекватно образовање, висок ниво насиља, експлоатације и дискриминације, само су неке од тешкоћа са којима се ова деца свакодневно сусрећу. Према различитим подацима ова деца већински припадају ромској етничкој групи, те се као један од водећих ризичних фактора за појаву дечјег рада управо посматра контекст живота Рома као вишеструко социјално и економски депривиране друштвене групе. Са становишта да први корак у превенцији дечјег рада деце из ромске етничке групе јесте увид у кључне сегменте који проблем стварају и који му доприносе, циљ рада, поред анализе општих фактора ризика појаве дечјег рада кроз доступна истраживања, јесте и анализа здравствене, социјалне, образовне и стамбене ситуације ромске етничке групе као предуслова креирања политике побољшања квалитета живота ромских породица и деце која се у тим породицама социјализују. На овај начин би се утицало на факторе ризика дечјег рада, чиме би се посредно, на ширем друштвеном нивоу, ова појава и превенирала. Методе које се користе у раду јесу синтеза емпиријских налаза и анализа садржаја релевантних публикација и националних докумената од значаја за побољшање положаја друштвено осетљивих група. У закључним разматрањима су изнете одређене препоруке у правцу побољшања здравственог и образовног статуса ромске деце, као и превентивне интервенције примарног, секундарног и терцијарног типа у вези са превенирањем појаве дечијег рада на различитим нивоима.

Кључне речи: дечји рад, Роми, фактори ризика, превенција, Србија.

Увод

Конвенција Уједињених нација (The United Nations Convention on the Rights of the Child-CRC, 1989), дететом сматра свако лице које није навршило 18 година, уколико законским прописима одређене земље није

* Драгица Богетић, мастер дефектолог, асистент, Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

** Александар Југовић, редовни професор, Универзитет у Београду, Факултет за специјалну едукацију и рехабилитацију

*** Рад је базиран на анализама и закључцима насталим у одбрањеном мастер раду ауторке, под називом „Карактеристике квалитета живота деце која су укључена у живот и/или рад на улици” у 2017. години.

другачије уређено. Према Уставу Републике Србије, дете је свака особа до навршене 18. године која је заштићена од психичког, физичког, економског и сваког другог искоришћавања или злоупотребе и која ужива људска права примерена свом узрасту и душевној зрелости (Службени гласник РС, бр. 98/2006). Период детињства је најважнија и најинтензивнија фаза у животу једне индивидуе, и зато излагање негативним околностима у овом развојном периоду може осујетити позитиван развој детета и утицати на његово целокупно здравствено стање (Rončević, Stojadinović, & Batrnek-Antonić, 2013).

Међународна организација рада (The International Labour Organization-ILO) дефинише дечји рад као било коју врсту рада која је ментално, психички, социјално и морално штетна за дете и која утиче на започињање али и целокупан процес школовања на различите начине његово: онемогућава га да похађа школу, обавезује га да напусти школу или је дете принуђено да похађа школу под изузетно тешким условима¹. Према Конвенцији МОР-а бр. 182 о најгорим облицима дечјег рада (The ILO Convention No. 182 on the Worst Forms of Child Labour, 1999) и препорукама о забрани и хитном укидању најгорих облика дечјег рада, поред најсуровијих активности којима деца могу бити изложена и која су инкриминисана као кривична дела (попут ропства, принудног рада, регрутовања за оружане сукобе, проституцију, порнографију, производњу и кријумчарење дроге, итд.), забрањује се и рад који је по својој природи или околностима у којима се обавља, вероватно штетан по здравље, безбедност и/или морал деце². Конвенција МОР о минималним годинама за заснивање радног односа бр. 138 (The ILO Convention No. 138 on the Minimum Age, 1973), прописује да рад детета не сме да се подудара са периодом завршавања обавезног образовања, а свакако не сме да се реализује до навршене 15. године живота детета³.

У ратификованим међународним документима од значаја за заштиту деце забрањује се рад који на било који начин угрожава квалитет живота детета, компромитује позитиван развој, који утиче на потенцијално погоршање његовог здравственог стања, деградира интегритет и који дете

¹ "Child Labour Facts", доступно на: <https://www.compassion.com/poverty/child-labor-quick-facts.htm>, приступљено 3. 12. 2018. године.

² Закон о потврђивању Конвенције МОР бр. 182, доступно на: http://www.podaci.net/_zakon/propis/Zakon_o_potvrđivanju/K-182MOR01v0302.html, приступљено 1. 12. 2018. године

³ Закон о потврђивању Конвенције МОР бр. 138, доступно на: <http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2017/11/KONVENCIJA-ME%C4%90UNARODNE-ORGANIZACIJE-o-minimalnim-godinama-za-zasnivanje-radnog-odnsosa.pdf>, приступљено 30. 11. 2018. године

доводи у непосредну или посредну опасност. Несумњиво, сваки облик рада детета на улици ствара велики ризик за провоцирање наведених стања, представља кршење основних дечјих права и експлицитно негира одговоре на основне дечје потребе (Bogetić, 2017). Одређене процене говоре у прилог томе да 246 милиона деце узраста од пет до 14 година је укључено у дечји рад, 171 милион деце је укључено у врсту рада која је окарактерисана као опасна, док је 8,4 милиона деце укључено у неки од најгорих облика дечјег рада који су као такви дефинисани у Конвенцији МОП (International Labour Organization, 2003).

Деца укључена у било коју врсту рада на улици доживљавају широк спектар проблема различите врсте који могу утицати на испољавање социјално негативних образаца понашања и трајно онемогућити излазак из зачараног круга сиромаштва и социјалне искључености. Емотивни, психички и здравствени проблеми, недостатак приступа образовању и висок ниво насиља и експлоатације (Ray, Davey, & Nolan, 2011) су само неке од тешкоћа са којима се ова деца свакодневно сусрећу.

Према различитим подацима ова деца, већински, припадају ромској етничкој групи, те се као један од водећих ризичних фактора за појаву дечјег рада управо посматра контекст живота Рома као вишеструко социјално и економски депривираних друштвених група. Процене невладине организације Центра за интеграцију младих, говоре да у чак 97% случајева деца, са којом раде, припадају ромској популацији. (Ђорђевић, Биџанин & Василјић 2011). Неки други подаци у домаћој литератури говоре да 42% деце која раде на улици јесу Роми (Stevanović, Golić, & Zečević, 2012), док новија истраживања регионалног типа такође потврђују високу заступљеност деце ромске националности у популацији деце укључене у рад на улици – 88,8% (Duci & Tahsini, 2016). Припадност ромској етничкој групи, као скупини која је историјски изложена социо-економској маргинализацији и дискриминацији, представља и снажан фактор ризика за појаву дечјег просјачења као једног од честих облика експлоатације деце (Healy & Rogoz, 2012; Stevanović i sar., 2012).

Са становишта да први корак у превенцији дечјег рада деце из ромске етничке групе јесте увид у кључне сегменте узрока овог проблема, циљ овог рада јесте анализа здравствене, социјалне, образовне и стамбене ситуације ромске етничке групе као предуслова креирања политике побољшања квалитета живота ромских породица и деце која се у тим породицама социјализују. Методе које се користе у раду јесу синтеза емпиријских налаза и анализа садржаја релевантних публикација и националних докумената од значаја за побољшање положаја друштвено осетљивих група.

Дечји рад на улици – резултати истраживања у Србији и региону

Многи фактори ризика за појаву дечјег рада на улици су присутни на глобалном нивоу, попут, сиромаштва, економског раста, рата, губитка традиционалних вредности, породичног насиља, физичког и менталног злостављања деце и сл. (WHO, 2000). Веома мали број спроведених истраживања о појавним облицима, као и о факторима који доприносе појави дечјег рада у Србији, отежава друштвено разумевање, сензибилизацију јавности и конципирање адекватних праваца друштвеног реаговања.

Истраживање „Дечји рад у Србији: Анализа законодавства, праксе и појавних облика дечијег рада” (Vučković, Dejanović, Jovanović, Rejaković, & Petrović, 2006) пружа битне информације о основним социо-демографским карактеристикама деце која раде и значајна је због пружања увида у перцепције и искуства важних група информаната (одраслих и деце из опште популације, као и одраслих и деце из ромске популације). Између осталог, ово истраживање даје слику распрострањености и злоупотребе дечијег рада, као и анализу различитих аспеката разумевања појаве, ставова јавности и деловања институција. Деца из ромске етничке групе препозната су као посебно рањива за појаву дечјег рада. Скоро трећина деце из ромске етничке групе (31%) је изјавило да морају да раде и зараде за себе и своју породицу, док је више од половине испитаника рекло да у породици и деца треба да привређују (53,2%). Најранији узраст на коме је дете почело са радом јесте седам година, и као врста рада код млађе деце у одговорима су најчешће биле заступљене две врсте рада: просјачење и сакупљање старог папира, док је рад старије деце био у вези са тешким физичким пословима. Са укључивањем родног аспекта, подаци говоре у прилог томе да су девојчице ређе видљиве на улицама јер се њихов рад чешће везује за послове у домаћинству, док су дечааци заступљени у пословима попут рада на пијаци, прању стакала и грађевинским пословима (Vučković i sar., 2006).

У истраживању дечјег просјачења у Војводини (2011), добијају се значајни подаци о перцепцији овог проблема са различитих аспеката од стране запослених у полицијским установама, Центрима за социјални рад и НВО. Одређене карактеристике група деце које их излажу већем ризику од просјачења, представљене су у Табели бр. 1.

Табела 1. Деца која се најчешће баве просјачењем према проценама релевантних институција

	Запослени у полицијским управама и станицама	Запослени у Центру за социјални рад
Деца из ромске етничке групе	43%	29%
Деца присиљена од стране организованих група	27%	48%
Деца из сиромашних породица	3%	5%
Деца изложена насиљу	5%	/
Деца са улице	3%	14%
Деца без родитељског старања	11%	2%
Деца зависна од ПАС	5%	/
Без одговора	3%	2%

Извор: Pokrajinski ombudsman & Save the Children Norway, 2011.

Према резултатима овог истраживања, важно је навести и перцепције запослених у НВО о важним факторима ризика децјег просјачења: на највишем месту су рангирани деца која су присиљена на просјачење од стране организованих група (40%) и деца из ромске популације. Фактори ризика за појаву децјег просјачења који су повезани са социјалном искљученошћу, према наводима НВО су (Pokrajinski ombudsman & Save the Children Norway, 2011): припадност ромској популацији (укључујући карактеристичан културни образац), сиромаштво (са комбинацијом различитих чинилаца у вези са дисфункционалном и изолованом породицом, незапосленошћу и инвалидитетом родитеља), као и свакодневни живот деце на улици и њихова неинтегрисаност у шири друштвени систем.

Истраживање о распрострањености феномена деце која су укључена у живот и/или рад на улици спроведено је у четири државе, шест градова, 29 локација и 1062 домаћинства и обухватало је различите социо-демографске индикаторе рада на улици (Duci & Tahsini, 2016). Према налазима, од 3112 деце узраста испод 18 година, 870 деце раде или бораве на улици, док 842 никада није похађало школу. Одређени подаци ове студије, у вези са сиромаштвом породица и децјим радом, приказани су у Табели бр. 2.

Табела 2. Распрострањеност феномена деце која су укључена у живот и/или рад на улици у Србији и региону

Град/држава	Деца која су укључена у живот и/или рад на улици или посебно угрожена сиромаштвом	Специфичности 1	Специфичности 2
Србија (Београд, Нови Сад)	Од 1744 деце у испитаним породицама, за 629 деце су родитељи рекли да раде на улици	55,5 % деце проводи од три до шест сати на улици	66,7 % деце скупља материјале за рециклажу, док 10,3 деце свира или глуми на улици
Албанија (Тирана)	Од 103 испитаних породица у којима живи 238 деце	8 % живи на мање од једног оброка	једна од три породице не поседује ни један пар ципела
Босна и Херцеговина (Бихаћ, Брчко)	Од 712 деце која живе у породицама	52,6 % редовно похађа школу	једно од петоро деце проведе цео дан на улици
Црна Гора (Подгорица)	Од 150 породица, 71 се изјаснила да њихова деца раде или живе на улици	59,2 % деце се уобичајено креће по граду и околини	21,1 % деце одлази да ради у друге градове

Извор: **Duci & Tahsini**, 2016.

Дете које је изложено раду на улици, изложено је и различитим штетним утицајима и ризицима (хладноћа, боравак на улици, одсуство образовања, ризик од насиља, сексуалног узнемиравања, одсуства надзора одрасле особе и сл.), те сваки облик рада на улици (нарочито уколико је последица експлоатације) представља један од облика занемаривања права и потреба деце, као и њихову виктимизацију (Save the children, 2013).

Карактеристике ситуације Рома са аспекта ризичних фактора за појаву дечјег рада

Здравствене карактеристике као ризични фактори дечјег рада.

Животни век Рома је знатно краћи од животног века опште популације, што током целог живота имплицира да се налазе у условима ризичним за здравствене проблеме (Strategija za smanjenje siromaštva, 2003). У анализи Центра за права мањина која се бавила остварењем и праћењем стандарда квалитета здравствене заштите Рома у Србији (2014), долази се до закључка да је здравствено стање Рома све лошије у поређењу са општом популацијом, о чему најверодостојније говоре чињенице у вези са стопом морталитета и трајањем живота (Centar za prava manjina, 2014):

- Смртност ромске одојчади у односу на неромску одојчад и децу узраста до 5 година је око 2 пута већа;
- Очекивано трајање живота Рома у Републици Србији је за 12,4 година краће у односу на општу популацију (62,2 година наспрам 74,6 година);
- Општа стандардизована стопа морталитета у 2011. години је за 28% већа од националног просека;
- Стопа морталитета од кардиоваскуларних болести је за око 30% већа код Рома него за целокупну популацију Републике Србије (2011);
- Припадници ромске популације имају преко четири пута већу стопу морталитета од хроничних опструктивних болести плућа (2011).

Према извештају Програма Уједињених нација за развој (UNDP) за период од 2004. до 2011. године, једна трећина испитаника старости од 35 до 54 године извештава да има здравствене проблеме који веома ометају обављање њихових свакодневних активности, скоро 20% њих није обухваћено здравственим осигурањем (2011), док 15% деце из ромских породица није примило прву вакцину (Matrix, 2014). Такође, смртност одојчади у ромским породицама је и даље два пута већа у односу на национални просек⁴.

Присутан је висок степен неинформисаности Рома о здравственим службама, полно преносивим болестима (ППБ) и савременим метода-

⁴ Praxis, здравствена заштита. Доступно на: <http://www.praxis.org.rs/index.php/sr/praxis-in-action/social-economic-rights/health-care/item/823-worrying-data-about-the-health-of-roma-in-europe>

ма контрацепције. Прекид сексуалног односа и абортус су најчешће коришћени начини планирања породице, а кључни фактори за то јесу родне норме, економска депривација и систем патријархата који доминира у овим породицама (Prvulović, 2008). Због континуирано ниског животног стандарда и неинформисаности о начинима приступа здравственом систему, Роми су у различитим документима препознати као здравствено најрањивија друштвена и етничка група (Vogetić, 2017).

Социјалне и стамбене карактеристике као ризични фактори дејег рада

Подаци о условима становања могу се добити преко различитих показатеља и реконструисати преко података о стамбеном статусу, величини стамбене површине, броју особа у стамбеном простору, опремљености стана водоводном инсталацијом, постојању тоалета и сл. (Lay, 1986). У проширеном схватању појма бескућништва, неки аутори, поред импровизованих склоништа као критеријума одређења, наводе да се бескућништво може проширити и на оне који немају одговарајуће услове становања, изворе да закупе или плате стан и живе у нехигијенским и по здравље тешким условима у неадекватним и пренатрпаним објектима (Milosavljević, 2003). Роми чине око једне трећине пописом евидентираних бескућника, уз претпоставку да припадају групи секундарних бескућника, то јест лица која живе у простору који не одговара дефиницији стана датој у Попису становништва у Србији (Bobić, 2014, према: Svejčić, 2014: 12).

Сиромаштво представља најтежи проблем Рома у односу на остале социјално угрожене групе које су као такве посебно идентификоване у Стратегији за смањење сиромаштва (2003). Сиромаштво код Рома је шест пута распрострањеније и око 10 пута дубље, док је стопа неактивности и незапослености такође изузетно висока (Strategija za unapređenje položaja Roma, 2010; Svejčić, 2014).

Свеопште сиромаштво се у копенхагенској декларацији Уједињених нација о друштвеном развоју дефинише се као „недовољан доходак и средства за одрживо преживљавање; глад и неухрањеност; лоше здравствено стање; ограничена доступност другим основним услугама; повећани морбидитет и морталитет услед болести; неадекватни стамбени услови и бескућништво; несигурно животно окружење и социјална дискриминација и искљученост (Matković, 2014: 6). Апсолутно сиромаштво је дефинисано као „стање које карактерише изразита депривација у по-

леду задовољења основних људских потреба, укључујући исхрану, чисту пијаћу воду, санитарне услове, здравство, становање, образовање и информисање“ (Matković, 2014: 6). Према проценама невладиних организација, 90% деце укључене у рад на улици управо су у том положају због ситуације екстремног сиромаштва, док су остала деца на то принуђена, у виду радне или сексуалне експлоатације (Duci & Tahsini, 2016). Сиромаштво зависи и од могућности приступа услугама, док према извештају Заштитника грађана (2016) деца која живе и/или раде на улици наглашена су као категорија која нема могућност приступа различитим услугама, као ни довољан број расположивих услуга на државном нивоу.

Већина интерно расељених Рома са простора Косова и Метохије живе на простору Београда (процењује се да их је око 40%). Услови становања Рома су често испод сваког прописаног стандарда, што је заједнички проблем за многе социјално осетљиве групе. Роми живе на маргинама градова, у објектима саграђеним од јефтиних материјала, као што су картон или лим. Само 28% од 593 ромских насеља који су 2002. године била регистрована у Србији су легална (UNDP, 2006: 29). Око 60% ромских домаћинстава нема приступ сигурном становању, као ни адекватну санитацију јер нису прикључени на канализациони систем и немају купатила у оквиру објеката у којима живе (UNICEF, 2007).

Услед великих пропуста у регистровању, многа ромска домаћинства су практично искључена из образовног система, мреже социјалне заштите и система хуманитарне помоћи и не могу се регистровати као интерно расељена лица без одговарајућих идентификационих докумената. Животни услови расељених Рома у Србији и Црној Гори изузетно су лоши, тако да их 72% живи у сиромаштву (Bodewig & Sethi, 2005). Истраживања показују да се врло мали број радно способног и активног ромског становништва налази у систему тржишта рада и да чак 70% њих никада није имало посао (UNDP, 2006, према: Popović & Stanković, 2013). У социјалном положају ромских породица постоји висока повезаност лошег материјалног статуса и нивоа (не)образованости, при чему је неиздиференцирана социо-професионална структура континуиран индикатор ниског друштвеног положаја (Jakšić & Bašić, 2002).

Посебно је фреквентан проблем правне невидљивости који последично омета остваривање основних права, а нарочито је видљив у смислу неправовременог евидентирања рођења детета, онемогућавања приступа систему здравствене заштите, као и при иницијалном запослењу. Мајке које децу рађају код куће сусрећу се са великим проблемом при накнадном упису деце у матичну књигу рођених, а често не могу ни да се сете

датума рођења детета или и саме немају адекватне документе што у великој мери отежава прибављање медицинске документације детета, али и упис у матичну књигу рођених (Gojković, 2016). Овакав вид правне невидљивости отежава процесе социјалне, образовне и економске интеграције у свим стадијумима живота Рома.

Образовне карактеристике као ризични фактори децијег рада

Републички завод за статистику (2011) износи податак о 147.604 Рома на територији Србије, иако се не негира могућност да је тај број знатно већи (Porović & Stanković, 2013). С обзиром на немогућност утврђивања егзактног броја Рома, многе податке би требало анализирати са опрезом. Међутим, резултати највећег броја истраживања говоре о континуирано ниском образовном нивоу Рома, што се може видети у Табели 3. Дискрепанца између ромске и неромске деце у погледу образовања је континуирано висока у нашој земљи. Наиме, истраживање вишеструких показатеља положаја жена и деце у Србији (MICS, 2014), са посебним освртом на ромску популацију показује следеће резултате у вези са образовним статусом ромске деце (Sicurella, 2016: 7):

- Предшколски програм: само 6% деце из ромских насеља узраста од три до четири године похађа програме предшколског образовања наспрам 50% деце из опште популације, док је 63% деце предшколског узраста из ромских насеља похађало припремни предшколски програм у одговарајућем узрасту;
- Основна и средња школа: само 69% деце узраста за полазак у основну школу из ромских насеља похађа први разред основне школе, 85% деце основношколског узраста похађа школу, док 15% ромске деце уопште не похађа школу;
- Рано ступање у брак: 43% младих ромских жена старости од 15 до 19 година из ромских насеља су тренутно удате, при чему су образованост и социоекономски статус значајне варијабла које дефинишу пораст овог феномена.

Табела 3. Неписмени Роми стари 10 и више година, 2002–2011.

	Укупно Роми	Неписмени Роми	Удео у укупном
	укупно	укупно	укупно
2002. год.	84361	16581	19, 6
2011. год.	114355	17304	9, 2

Извор: Радовановић & Кнежевић, 2014.

У Стратегији за социјално укључивање Рома и Ромкиња у Републици Србији за период од 2016. до 2025. године, идентификоване су круцијалне критичне тачке у образовању деце и младих из ромске заједнице који живе у условима сиромаштва: упис у основну школу (око 30% деце из ромске заједнице уписује основну школу са бар једном годином закашњења), прелазак у пети разред (око 10% дечака и девојчица не наставља школовање након завршетка четвртог разреда) и наставак школовања након завршетка основног образовања (око 40% оних који заврше основно образовање не настављају своје средњошколско образовање).

Лошем положају деце која су укључена у живот и рад на улици доприноси и висок степен дискриминације према ромској заједници (Stevanović, 2013). Дискриминација, маргинализација, стигматизација и социјална искљученост производе и вишеструку виктимизацију ове популације, и просто је немогуће ове појаве посматрати као засебне ентитете, јер се они међусобно прожимају и континуирано преплићу, те додатно онемогућавају излазак из зачараног круга необразованости и сиромаштва. Стигматизирајућа реакција ширег друштва према Ромима производи интеракцију са овом популацијом кроз различите дискриминаторне праксе и поступке, незаинтересованост за побољшање могућности њихове партиципације у важним животним и друштвеним питањима, као и изостанак емпатије када су у питању огромне животне тешкоће са којима се Роми суочавају (Bogetić, 2017). Зачарани круг у коме се Роми налазе може се описати кроз однос необразованости, економске немоћи и сиромаштва. Са једне стране, образовање је у директној вези са социјалном укљученошћу, мобилношћу и партиципацијом у друштвеном животу заједнице, док је, са друге стране, у тесној вези са приступом тржишту рада које одређује и економску (не)моћ појединца (Radovanović & Knežević, 2014).

Закључак

Појава дечијег рада је комплексан проблем. Ситуација Рома у Србији је важно актуелно питање које захтева мултидисциплинарну пажњу и усмереност бројних институција и шире јавности. Имајући у виду да су многи Роми онемогућени да активно економски партиципирају у животу заједнице због континуирано лошег здравственог статуса, што може утицати на појаву дечијег рада у домаћинству, важно је сагледати могућности почетних корака у решавању овог проблема.

Препоруке за побољшање здравственог статуса Рома, односе се на бољу имунизацију и превентивну здравствену заштиту деце кроз едукацију родитеља о значају здравих стилова живота. Тешкоће у овом систему условљава и лоша материјална ситуација ромских породица, недовољно разумевање језика и немогућност упражњавања савета лекара (Babović, 2010). Постојање здравствених ромских медијатора/ки у свим домовима здравља, као и у патролирању нехигијенским ромским насељима би био важан иницијални корак у освешћивању ромске популације о значају укључивања у здравствени систем: набављању неходне документације, посредовању између здравствених служби, учешће у различитим здравственим едукацијама и информисању о правцима остваривања права у здравственом систему. Овај вид услуге би омогућио и развијање различитих превентивних програма у циљу адекватније здравствене заштите деце и породица из неформалних ромских насеља.

Образовна интеграција деце из ромске популације представља један од најважнијих корака у прекидању ланца сиромаштва и социјалне искључености, а самим тим и у превенцији дечијег рада на улици. Поред едукације родитеља о неопходности укључивања деце у образовни систем и партиципацији деце у школским и ваншколским активности (Bogetic & Jugović, 2016; Evropska podrška za inkluziju Roma, 2016), важно је спроводити и следеће активности (Bogetic, 2017):

- Интензивирање дневних услуга у заједници за децу, а нарочито програма припреме за упис у основну школу, попут припремно предшколског програма који НВО Центар за интеграцију младих успешно реализује низ година са децом из неформалних ромских насеља;
- Ангажовање већег броја педагошких асистената који помажу деци у оквиру школских активности и који разумеју проблематику ове деце и својим вештинама посредују између наставника, деце, родитеља и запослених у школи;

- Интензивирање програмских активности у циљу спречавања репродуковања неписмености и описмењавања што већег броја родитеља и деце;
- Развијање флексибилних и одговорних програма алтернативног образовања за децу из осетљивих друштвених група и развијање програма индивидуализованих начина рада у циљу развијања социјалних вештина, а у складу са нивоом когнитивне, емоционалне и социјалне депривације детета (уколико је претходним методама процене утврђено да постоји).

У превенцији дечијег рада, важан задатак је развијање теренског рада у насељима, чији би главни циљ био откривање породица са дисфункционалним односима, као и појединаца и породица које су у ризику да занемарају, злостављају и радно експлоатишу децу. Такође, након анализе узрока и природе дечијег рада, могуће је спроводити програме примарне, секундарне и терцијарне превенције (Ray et al., 2011). Примарна превентивна интервенција би требало да се спроводи са децом која живе у апсолутном сиромаштву али још увек нису укључена у рад на улици (рана интервенција), детекцијом ризичног социјалног и породичног окружења. У том смислу, требало би идентификовати факторе који, поред сиромаштва, могу утицати да дете „заврши на улици” (тзв. фактори који „гурају” дете на улицу). Секундарне превентивне интервенције би требало да буду усмерене на децу која још увек одржавају релативно сталне контакте са родитељима, али су у раном стадијуму укључености у рад на улици. На крају, терцијарне превентивне интервенције јесу усмерене на децу која немају контакте са породицама или их имају у виду врло слабих релација. Фокус је на интервенцијама рехабилитације, превенцији даљег развоја проблема у понашању и свеобухватној заштити деце како не би била (зло)употребљена за рад на улици (Skhosana, 2013).

Литература

- Babović, M. (2010). *Socijalno uključivanje: koncepti, stanje i politike*. Beograd: SeCons-grupa za razvojnu inicijativu i Institut za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- Bogetić, D. (2017). *Karakteristike kvaliteta života dece uključene u život i/ili rad na ulici*. Neobjavljen master rad. Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu.

- Bogetić, D., & Jugović, A. (2016). Mogućnosti i izazovi socijalne integracije Roma u obrazovni sistem. *Socijalna inkluzija dece sa razvojnim smetnjama i problemima u ponašanju* (str. 33–41). Beograd: Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.
- Centar za prava manjina. (2014). *Ostvarenje i praćenje standarda kvaliteta zdravstvene zaštite Roma u Srbiji*. Beograd: Fond za otvoreno društvo.
- Bodewig, C., & Sethi, A. (2005). *Poverty, Social Exclusion and Ethnicity in Serbia and Montenegro: The Case of the Roma*. Washington, DC: World Bank.
- International Labour Organization. (2003). Child Labour in Europe and Central Asia: Problem and Response – International Programme on the Elimination of Child Labour. International Labour Organization: Geneva.
- Cvejić, S. (2014). *Procena potreba interno raseljenih Roma u Srbiji*. Beograd: UNHCR – The UN Refugee Agency.
- Duci, V., & Tahsini, I. (2016). *Regional research on prevalence of street children phenomenon in Albania, Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia*. Belgrade: Save the children & Regional network for street children.
- Đorđević, M., Birčanin, F., & Vasiljić, M. (2011). *Mi znamo najbolje: „Terenski rad Centra za integraciju mladih” – Vodič kroz primer dobre prakse*. Beograd: Centar za integraciju mladih.
- Evropska podrška za inkluziju Roma. (2016). *Ovde smo zajedno*. Beograd: Organizacija za evropsku bezbednost.
- Gojković, E. (2016). *Porodične karakteristike kao faktor rizika kod dece koja žive i/ili rade na ulici*. Neobjavljen master rad. Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Beograd.
- Healy, C., & Rogoz, M. (2012). Report for the Study on Typology and Policy Responses to Child Begging in the EU. Izveštaj Pokrajinskog zaštitnika građana-Ombudsmana. (2011). *Dečje prosjačenje u Vojvodini*. Autonomna pokrajina Vojvodina: Save the children Norway.
- Jakšić, B., & Bašić, G. (2002). *Romska naselja, uslovi života i mogućnosti integracije Roma u Srbiji: Rezultati socijalnog istraživanja*. Beograd: Centar za istraživanje etniciteta.
- Lay, V. (1986). Kvalitet svakodnevnog života društvenih grupa. *Revija za sociologiju*, 42(1), 19–29.
- Matković, G. (2014). *Merenje siromaštva-teorijski koncepti, stanje i preporuke za Republiku Srbiju*. Beograd: TIM za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i Vlada Republike Srbije.

- Matrix. (2014). *Roma Health Report: Health status of the Roma population. Data collection in the Member States of the European Union*. Report EU Member States: European Commission.
- Milosavljević, M. (2003). *Devijacije i društvo*. Beograd: Draganić.
- Popović, A., & Stanković, J. (2013). *Nacionalni izveštaj – Srbija*. Niš: Ekonomski fakultet Univerziteta u Nišu.
- Program za razvoj Ujedinjenih nacija (UNDP) Srbija. (2006). *Pod rizikom: Socijalna ugroženost Roma, izbeglica i interno raseljenih lica u Srbiji*. Beograd: UNDP.
- Prvulović, M. (2008). *Analiza društvenih okolnosti u okviru projekta Pristup zdravstvenim uslugama koje tretiraju polno i reproduktivno zdravlje za žene i mlade – raseljene i Rome – u Južnoj Srbiji*. Beograd: Evropska Unija i Care i Ministarstvo zdravlja RS.
- Radovanović, S., & Knežević, A. (2014). *Popis stanovništva, domaćinstva i stanova 2011. u Republici Srbiji – Romi u Srbiji*.
- Ray, D. P., Davey, C., & Nolan, P. (2011). *Still on the street – still short of rights: Analysis of policy and programmes related to street involved children*. Consortium for Street Children.
- Republički zavod za statistiku i UNICEF. (2014). *Istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u Srbiji i istraživanje višestrukih pokazatelja položaja žena i dece u romskim naseljima u Srbiji*. Beograd: Republički zavod za statistiku i UNICEF.
- Rončević, N., Stojadinović, A., & Batrnek-Antonić, D. (2013). *Deca ulice. Srp Arh Celok Lek*, 141(11–12), 835–841.
- Save the children. (2013). *Istraživanja o oblicima i raširenosti prisilnog, štetnog i rada djece na ulici u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Ministarstvo za ljudska prava i izbeglice BiH.
- Sicurella, F. (2016). „RECI” – Analiza početnog stanja: Predškolsko i osnovno obrazovanje Roma: širenje mogućnosti za veći obuhvat i smanjenje osipanja.
- Skhosana, R. (2013). *Social welfare services rendered to street children in Pretoria: perspectives of service providers*. Pretoria: University of South Africa.
- Stevanović, I. (2013). *Deca uključena u život ili rad na ulici kao žrtve iskorišćavanja i zloupotreba. TEMIDA*, 16 (1), 93–112.
- Stevanović, I., Golić, M., & Zečević, O. (2012). *Analiza stanja i kapaciteta nacionalnog sistema prevencije i zaštite dece koja su uključena u život i/ili rad na ulici od iskorišćavanja i zloupotreba*. Beograd: Centar za prava deteta.

- UNICEF. (2007). Raskinuti lanac isključenosti – romska deca u Jugoistočnoj Evropi. *Unicef Srbija: Beograd*.
- Vujović, R., Dejanović, V., Jovanović, V., Pejaković, L., & Petrović, N. (2006). *Dečji rad u Srbiji: Analiza zakonodavstva, prakse i pojavnih oblika dečjeg rada*. Beograd: Centar za prava deteta.
- World Health Organisation. (2000). *Working With Street Children: Module 1 – A Profile of Street Children*. Geneva: World Health Organisation – Department of Mental Health and Substance Dependence.
- Zaštitnik građana. (2016). Redovni godišnji izveštaj zaštitnika građana za 2015. godinu. Beograd: Zaštitnik građana.

Правни извори:

Ustav Republike Srbije: („Službeni glasnik RS”, br. 98/2006)

Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima deteta sa fakultativnim protokolima (1989). Dostupno na [http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima\(1\).pdf](http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima(1).pdf)

Konvencija 182 o najtežim oblicima dečjeg rada i preporuke MOR broj 190, o zabrani i hitnoj akciji za ukidanje najgorih oblika dečijeg rada – Konvencija i Zakon o potvrđivanju Konvencije. Dostupno na: ov.rs/wp-content/uploads/2015/03/MOR-182-Konvencija-o-najgorim-oblicima-decijeg-rada-1999.doc+&cd=1&hl=en&ct=clnk&gl=rs

Strategija za smanjenje siromaštva (2003). Beograd: Vlada Republike Srbije

Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja, (2016). Dostupno na: <http://www.minrzs.gov.rs/lat/dokumenti/medjunarodna-saradnja/strategija-za-socijalno-uklju%C4%8Divanje-roma-i-romkinja-u-republici-srbiji-za-period-od-2016-do-2025-godine>

Strategija za unapređenje položaja Roma (Službeni glasnik RS, br. 55/05, 71/05 – ispravka 101/07 i 65/08).

Интернет извори:

“Child Labour Facts”, доступно на: <https://www.compassion.com/poverty/child-labor-quick-facts.htm>, приступљено 1. 12. 2018. године.

Praxis, zdravstvena zaštita, доступно на: <http://www.praxis.org.rs/index.php/sr/praxis-in-action/social-economic-rights/health-care/item/823-worrying-data-about-the-health-of-roma-in-europe>, приступљено 29. 11. 2018.

RISK FACTORS FOR WORK ON THE STREET IN ROMA CHILDREN POPULATION IN SERBIA

By Dragica BOGETIC, Aleksandar JUGOVIC

ABSTRACT

Children involved in any kind of work on the street experience a wide range of problems of different types that can permanently disable the emergence of a vicious circle of poverty and social exclusion. Emotional and health problems, lack of access to education and inadequate education, high levels of violence, exploitation and discrimination are just some of the difficulties these children encounter every day. According to various data, these children mostly belong to the Roma ethnic group, and as one of the leading risk factors for the emergence of child labor, the context of the lives of Roma as a socially and economically deprived social group is being considered. From the standpoint that the first step in preventing the child labor of children from the Roma ethnic group is an insight into the key segments that create and contribute to the problem, the goal of the work, besides analyzing the general risk factors for the emergence of child labor through available research, is the analysis of health, social, educational and the housing situation of the Roma ethnic group as a prerequisite for creating a policy to improve the quality of life of Roma families and children who are socializing in these families. This would have influenced the risk factors of child labor, which indirectly, at a wider social level, would have prevented this phenomenon. The methods used in the paper are the synthesis of empirical findings and analysis of the content of relevant publications and national documents of importance for improving the situation of socially sensitive groups. In the concluding observations, certain recommendations have been made in order to improve the health and educational status of Roma children, as well as preventive interventions of the primary, secondary and tertiary type in relation to preventing the occurrence of child labor at different levels.

Key words: child labor, Roma, risk factors, prevention, Serbia.